

Zbog uticaja zagađenja iz naše države na zdravlje stanovnika u Evropi, domaći političari obećavaju Evropskoj uniji prelazak na čišće izvore energije, veću kontrolu i transparentnost ulaganja, ali istovremeno dopuštaju stranim investitorima poput onih iz Kine, Rusije i Turske da investiraju u zastarele i prljave izvore energije ili industriju često uz nedovoljnu transparentnost i kontrolu zagađenja. Balkanska istraživačka mreža Bosne i Hercegovine (BIRN BiH) je istražila kako takva ulaganja menjaju život stanovnika u Lukavcu, Brodu i Stanarima.

Dario Jerinić živi u maloj općini Stanari između Doboja i Prnjavora. Njegovo imanje ostalo je retko zeleno ostrvo u središtu površinskog rudnika tvrtke Energy Financing Team (EFT). S majkom, ženom i dvoje malodobne djece čeka rok do kojeg mora da iseli iz svoje porodične kuće zbog širenja rudnika. Rad rudnika u poslednjih nekoliko godina značajno je uticao na život njegove obitelji.

“U zadnjih dva meseca usled vibracija stvorenih hidrauličnim bagerima koji su radili 60 metara od porodične kuće došlo je do pucanja bočnih zidova u kući”, kaže Jerinić.

“Naši problemi sa EFT kompanijom su krenuli 2016. godine (...) ja i majka smo pozvani u katastar u Doboj i rečeno nam je da će naše imanje biti izuzeto za potrebe EFT kompanije zbog kopanja uglja”, priseća se Jerinić za Balkansku istraživačku mrežu Bosne i Hercegovine (BIRN BiH).

On dodaje kako je više obitelji pre dve godine ostalo bez izvorišta pitke vode, koju su koristili u kućanstvima, zbog otpadnih voda EFT-a te da ih ova tvrtka sada snabdijeva tehničkom vodom.

Poslednjih meseci uništeno je oko 17.000 kvadratnih metara šume koja je najviše štitila njegovo imanje od prašine koja se podiže zbog radova i kopova na toj lokaciji, navodi on. Nekoliko je puta zvao policiju i obraćao se tužiteljstvu zbog ponašanja rudnika, ali su sve njegove prijave odbijene. Na sudu nije mogao da dobije ni iznos novca koji smatra pravednim za imanje koje mora izgubiti zbog rudnika uglja za obližnju termoelektranu.

“Opština se tu ponaša kao nezainteresovana pošto opština i sva opštinska infrastruktura žive na račun poreza koji kompanija EFT uplaćuje na njihov budžet”, kaže Jerinić.

Iz EFT-a nisu hteli govoriti za BIRN BiH.

Sličan osjećaj i iskustvo porodice Jerinić imaju stanovnici nekoliko gradova širom BiH gde postoje strane investicije u energiju ili prljavu industriju. Oni sa kojima su razgovarali novinari govore da se osjećaju nezaštićeno i da su vlasti previše popustljive prema zagađivačima.

U tjednu kada su se svetski lideri sastali u škotskom Glasgowu, na jednoj od najvećih do sada UN-ovih konferencija o klimatskim promenama, BIRN BiH analizirao je kako

popustljivost bosanskohercegovačkih vlasti i slaba kontrola inspektora omogućava stranim investitorima poput onih iz Kine, Rusije i Turske da zagađuju okoliš u BiH.

Investicije strane, zagađenje domaće

Termoelektrana “Stanari” tvrtke EFT je jedina termoelektrana izgrađena nakon rata i jedina privatna termoelektrana u Bosni i Hercegovini. “Stanari” su ujedno i jedna od prvih velikih investicija sa kapitalom iz Kine.

Novinarka Centra za istraživačko novinarstvo Bosne i Hercegovine (CIN BiH) Renata Radić-Dragić, koja je istraživala ovu investiciju, kaže kako je akcionarsko društvo, koje je prvobitno bilo vlasnik rudnika lignita a čiji je većinski vlasnik bila Vlada Republike Srpske, ustupilo svoju imovinu za oko deset miliona maraka iako je knjigovodstveno vrednost te imovine, prema njenom istraživanju, bila barem 28 miliona maraka.

“Da bi oni založili svu tu imovinu i koncesione ugovore koje imaju onda je Vlada za njih promenila Zakon o koncesiji s kojima je omogućila da sve što je EFT dobio može staviti u zalog i može dobiti kredit, izgraditi termoelektranu i razvijati se u poslovnom smislu”, kaže Radić-Dragić.

Kolumnista Almir Muhamedbegović ranije je pisao o kreditiranju ovog projekta od 350 milijuna eura u kojima bi, ukoliko EFT ne bude vraćao kredit, pravo na korištenje koncesija na vodu, koncesija za iskopavanje ugljena i korištenja termoelektrane pripalo kineskoj razvojnoj banci.

“Na taj način to bi bila direktna kontrola Kine kao države nad takvom jednom investicijom”, ističe Muhamedbegović.

“Najgori detalj” ove investicije za ekološkog aktivistu Anesa Podića iz organizacije “Eko akcija” je što sva njena proizvodnja ide za izvoz dok svo njeno zagađenje ostaje Bosni i Hercegovini.

“Sam posao kopanja uglja, odlaganja šljake je izuzetno prljav, naše inspekcije ne rade svoj posao i inače BiH nema okvir koji bi štutio sredinu”, rekao je Podić, objašnjavajući da su domaće institucije jače na papiru nego u stvarnosti.

Termoelektrana u Stanarima koristi bolju i moderniju opremu od termoelektrana u javnom vlasništvu u BiH. Savetnica za energetiku jugoistočne Europe pri organizaciji “Bankwatch” za zaštitu okoliša Pippa Gallop objašnjava da je Termoelektrana “Stanari” relativno novo postrojenje ali da postoje rasprave o efikasnosti postrojenja i usklađenosti sa poslednjim standardima Evropske unije koji se preporučuju i zemljama nečlanicama.

Govori se da su to standardi EU ali se ne spominje da se radi o standardima od pre 15 godina, kaže Gallop.

Banjalučki Centar za životnu sredinu pratio je proces davanja koncesije od samog početka

kao i dalji rad rudnika i termoelektrane. Maida Ibraković iz ove organizacije navodi da su zaključili da najsitnije čestice, PM 10 i 2,5, u najvećem omeru potiču iz rudnika te da se na terenu ne provode mere zaštite širenja te prašine rudnika koji se nalazi tik uz samo naselje u Stanarima.

“Govorimo o površinskom kopu Raškovci gdje smo mi merili u naseljenim mestima tako da mi nemamo konkretne podatke da sad mi verifikujemo njihove monitoringe, emisije koje oni dostavljaju kroz svoje izveštaje”, kaže Ibraković.

Koliko je takva prašina opasna za ljude objašnjava profesor na politehničkom fakultetu Univerziteta u Zenici Samir Lemeš.

“Ako sa sobom ta prašina ponese razne hemijske elemente a svakako ih nosi, to su teški metali, to se taloži i onda dobijate razne vrste oboljenja od kancerogenih do kardiovaskularnih”, govori Lemeš.

Na upite BIRN-a BiH o usklađenosti rada rudnika i Termoelektrane “Stanari” sa okolnim dozvolama i direktivama Europske unije te na pitanja o izvozu električne energije i transparentnosti podataka o zagađenju iz EFT-a BIRN BiH nije dobio konkretan odgovor.

“Koliko god se kompanija trudila da bude transparentna, da održi taj imidž društvene odgovornosti prema različitim sektorima posebno u lokalnoj zajednici Stanari, nismo primijetili da su toliko transparentni u vidu objavljivanja njihovih rezultata na njihovom *websiteu* i izveštaja koje imaju”, rekla je Ibraković.

Netransparentnost kompanije sa kapitalom iz Turske problem je i Lukavca. Lokalna tvornica sode “Šišedžam” kao pogonsko gorivo koristi ugalj. Bejazit Okić iz Foruma za zaštitu okoliša Lukavac kaže da su nakon privatizacije tvornice sode 2006. godine kapaciteti proizvodnje povećani sa 120 tisuća tona iz 2012. godine na 600 hiljada tona 2021. godine.

“Obnovili su pogone postrojenja, izgradili i nove pogone, tu tešku sodu, jer ona se pokazala kao dobar proizvod, jako je tražena i ima dobru cenu na tržištu”, kaže Okić.

Ova tvrtka svoj industrijski otpad, koji nastaje pri proizvodnji sode, deponira u takozvanom “bijelom moru”. Denis Žiško iz Centra za ekologiju i energetiku smatra da je Lukavac otpisan grad te da je problem “bijelog mora” neadekvatno zbrinjavanje otpada iz industrijskog postrojenja.

“Izdati dozvolu za deponovanje bilo kakve vrste otpada, posebno te količine otpada uz riječno korito na poljoprivrednom zemljištu gdje imate Sprečko polje koje cijelo se koristi za proizvodnju hrane - trebalo bi dobro pitati osobu koja je izdala okolinsku dozvolu za tu lokaciju”, kaže Žiško.

Belo more teško je vidljivo sa ceste nadomak Lukavca. Prava slika stvara se tek iz ptičije perspektive. Novinari BIRN-a BiH su kroz snimke dronom videli koliko je ovaj otpad blizu

mesta gdje ljudi žive i borave.

Iz "Šišedžam sode Lukavac" nismo dobili odgovor na upite o usklađenosti njihovog rada sa okolišnim dozvolama i direktivama EU. Uprkos tome što iz kompanije tvrde da su ugrađeni elektro-filtri zagađenje nije nestalo.

Mesud Mehić iz Foruma za zaštitu okoliša Lukavac kaže da je u jednom trenutku mjerna stanica, koja se nalazi pored obdaništa, izmjerila 1.490 mikrograma sumpordioksida po metru kubnom.

"To je bio letni period, juni mesec kada uopšte nije bilo individualnih ložišta, (...) a najbliže tome je 'Šišedžam soda Lukavac', a to je otprilike vreme kada su koristili ugljokop Mezgraja iz Ugljevika i tada smo imali izuzetno puno problema", kaže Mehić.

Za razliku od Lukavca, u lokalnoj zajednici u Brodu rijetko su javno govorili o zagađenju obližnje rafinerije.

Rafinerija "Brod", u kojoj je ruski kapital, danas je najčešće van pogona ali je za stručnjake i dalje primer popustljivosti prema investicijama iz Rusije.

Podić kaže kako je više prosvjeda bilo u Slavonskom Brodu nego u Brodu zbog zagađenja koje je dolazilo iz rafinerije.

"Razlog tome su radna mesta. Ljudi su ucenjeni radnim mestima, cela zajednica je ucenjena radnim mestima", dodao je Podić.

Muhamedbegović kaže da su Rafinerija sirove nafte Brod i Rafinerija ulja Modrič, uz prethodno menjanje zakona o privatizaciji u Republici Srpskoj, privatizovane 2007. godine.

"Na taj način su kroz kapital naftne kompanije, koja je ustvari u državnom vlasništvu Rusije, uselili u Bosnu i Hercegovinu", ističe Muhamedbegović.

Nadležni najčešće bez odgovora

Iz Rafinerije "Brod", koja nakon eksplozije 2018. godine nije u pogonu, nismo dobili odgovor na zahtev za razgovor. Odgovor nismo dobili ni od Federalnog ministarstva za okolinu i turizam na pitanja o radu "Šišedžam sode Lukavac".

Federalna uprava za inspekcijske poslove u pisanom odgovoru navela je da je rad "Šišedžam sode Lukavac" u skladu s dozvolama.

"U toku je provođenje naložene upravne mere koja se odnosi na izvođenje trajnog rešenja za smanjenje prašine na izlazu sa deponije Belo more na magistralnu cestu Gračanica - Lukavac", saopšteno je iz Federalne uprave za inspekcijske poslove.

Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske uputilo nas je na Inspektorat ovog entiteta koji je saopštio da je do početka izbijanja pandemije koronavirusa, rad rudnika i Termoelektrane "Stanari" bio u skladu s propisima. Dodali su da poslednje dve godine zbog rada na sprovođenju epidemioloških mera nisu vršene kontrole

rada rudnika i termoelektrane.

Dodali su da nisu imali ni prijava i pritužbi na rad rudnika i termoelektrane.

Sagovornici BIRN-a BiH kažu kako će Bosna i Hercegovina morati uskoro pronaći čišće investicije.

“Ja često kažem vreme je da izađemo iz pećine i da skontamo da ne moramo ložiti vatru da bi dobili energiju. Jer to nas ubija”, ističe Žiško.

Muhamedbegović kaže kako je Zelena agenda EU predvidela devet milijardi eura za Balkan. “Zemlje Balkana uključujući BiH moraju dati dobre projekte u obnovljivim izvorima energije, u energetske efikasnosti, u svemu tome što je budućnost. Kako znam BiH nije aplicirala nijednim projektom do sad”, dodao je Muhamedbegović.

Trenutne rasprave o smanjenju zagađenja važne su i za donošenje odluke o izgradnji novog bloka termoelektrane u Tuzli gdje je uz kineski kredit planirano proširenje kapaciteta za proizvodnju električne energije iz uglja.

“Situacija je odlična prilika da BiH odustane od tog projekta, jer kineski partner u projektu nije u mogućnosti da dostavi te tehnologije koje su obećali od General Electrica”, dodaje Gallop.

Za stanovnike Tuzle i Lukavca ta odluka znači mnogo i može uticati dodatno na način njihovog života. Dario Jerinić mora zbog rudnika da seli sa svog imanja ali kaže kako sa novcem koji je dobio zbog oduzimanja zemljišta može možda kupiti i opremiti dvosoban stan. “U narednom period najverovatnije da ćemo završiti kod ženinih roditelja, dok se ne snađemo”, govori Jerinić.

Izvor: detektor.ba